

УДК 316.64

Олеся ПАВЛЮК,
Буковинський державний медичний
університет,
Чернівці (Україна),
o_pokorna@ukr.net

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИКО-
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО
ВИВЧЕННЯ САМООЦІНКИ
ОСОБИСТОСТІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА
ЗАРУБІЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Key words: *self-esteem, „self-concept”, image of „I”, self-consciousness, inferiority complex.*

Pavliuk Olesia. Basic Theoretical and Conceptual Approaches to Study Self-esteem in Domestic and Foreign Literature

The author analyzes and discloses psychological views on the problem of self-esteem and the main theoretical approaches of scholars concerning this phenomenon. The basic conditions that affect the development of identity and self-esteem are analyzed. The author describes the views of scientists on the structure of personality and place of self-esteem in it. It was also considered various approaches of psychology theories on self-esteem definition.

Розбудова державності України, побудова нового гуманітарного, демократичного суспільства висуває на передній план проблеми, пов'язані з формуванням всебічного розвинутої особистості, здатної адекватно сприймати зміни в суспільному житті, проявляти свідому активність, спрямовану на приведення внутрішніх резервів у відповідність до зовнішніх умов. Саме самооцінка особистості має важливе значення для успішної навчальної діяльності, а також професійної орієнтації, вибору життєвого шляху та власного ставлення до дійсності. Від того, чи адекватно особистість сприймає себе, чи немає певних негативних відхилень у її ставленні до себе, залежить її майбутнє.

Будучи важливою складовою поведінки особистості, самооцінка впливає на формування образу соціальної дійсності, визначає характер контактів з нею, передбачає рівень довіри до різних джерел інформації, ставлення до них, забезпечує організацію зворотних зв'язків у всіх формах і видах взаємодії.

Як відомо, юнацький вік є виключно важливим періодом життя людини. Під час вікових біологічних змін та ендокринної перебудови організму несприятливі впливи зовнішнього середовища з більшою ймовірністю викликають особистісні деформації, що приводить до тяжких форм соціальної дезадаптації. Тому ефективна діагностика самооцінки становить важливу і на сьогоднішній день ще не достатньо вирішену проблему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що в свій час до питання визначення, опису та дослідження самооцінки звертались вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема здійснювались дослідження самооцінки у структурі Я-Концепції (М. Розенберг, Р. Бернс), у структурі самосвідомості (І. І. Чеснокова), в контексті концепції смислу „Я” (В.В. Столін), в структурі самовідношення (С.Р. Пантілеєв), як специфічної функції самосвідомості (Л.В. Бороздіна), характеристик процесу самооцінювання (Р.С. Лазарус, К.А. Сміт), таких основних процесів самооцінювання, як оцінка і емоція (Н. Емлер).

Особлива увага приділялась вивченню типів та рівнів самооцінки. Зокрема, А.В. Захарова розглядає основні параметри загальної і часткової самооцінки. Психологічні особливості та стратегії поведінки людей з високою і низькою самооцінкою, а також „плутану” Я-концепцію досліджує Р. Баумейстер. Дослідники Л.І. Божович та М.С. Неймарк поділяли самооцінку на адекватну та неадекватну та ввели „афект неадекватності”. Роль стабільності і рівня самооцінки у психологічному функціонуванні розглядав М. Керніс. Дослідники Дж. Трейсі, Р. Робінс поділяли самооцінку на залежну та незалежну, а характерні риси самооцінки, що визначають її незалежність та залежність досліджував Дж. Крокер. Дж. Блуштайн розглядав основні підходи до диференціації „сильної” і „слабкої” самооцінки та вивів модель оптимальної самооцінки. Канадський психотерапевт Н. Бранден

ввів фундаментальну структуру самооцінки і базові типи самооцінки: висока/низька, та, що базується на почутті власної гідності і та, що базується на відчутті власної компетентності. Рівні базових типів самооцінки розглядав у своїх дослідженнях С. Мрук.

Проте, як вважає Д. Демо, хоча самооцінка і є в центрі уваги досліджень в галузі вивчення людської особистості, та „все ж концептуалізація і операціоналізація цієї змінної були безсистемними та непереконливими”¹. Серед дослідників немає одностайної думки щодо єдиного визначення. Існує різноманітний спектр методик виконання вимірювань, а в багатьох випадках, присутня слабка або неіснуюча кореляція між показниками. Таким чином, результати досліджень науковців у цій сфері, пов’язані з самооцінкою, важко співставити чи порівняти (Л. Уеллс та Г. Марвелл, Р. Уайлі). А висновок, до якого дійшли науковці Р. Шавелсон, Дж. Хюбнер і Г. Стентон у своїй праці *Self-concept: Validation of construct interpretations* („Самооцінка: валідація інтерпретацій побудови”) залишається актуальним і сьогодні, а саме: „дослідження у напрямку вивчення самооцінки торкнулись істотних та ґрунтовних проблем, перш ніж були вирішені проблеми її визначення, вимірювання та інтерпретації”².

Мета статті – проаналізувати основні теоретичні підходи до вивчення самооцінки у вітчизняній і зарубіжній літературі.

Виклад основного матеріалу. Одним із аспектів особистісного розвитку є становлення самооцінки – найважливішого органу душевного життя, яким регулюється поведінка і діяльність людини. Самооцінка функціонує у двох формах – як базова, або загальна, і як парціальна, або конкретна. Перша часто ототожнюється з самоповагою, самоприйняттям, оскільки її змістом є переживання власної цінності або нікчемності, тобто глобальне позитивне чи негативне ставлення до всього, що входить у сферу Я. Конкретна ж самооцінка адресована будь-яким частковим виявам учинків, дій, якостей, можливостей. Саме про конкретну самооцінку можна говорити як про більш чи менш адекватну, стійку, диференційовану, усвідомлену, рефлексивну. Ці властивості бурхливо розвиваються протягом усього шкільного та університетського життя.

Першопрохідцем у галузі вивчення самооцінки можна назвати У. Джемса, який почав вивчати цей феномен ще в 1892 році в рамках вивчення самосвідомості. Він ввів формулу, за якою самооцінка прямо пропорційна успіху і обернено пропорційна рівню домаганням, тобто потенційним успіхам, яких індивід мав намір

досягти. Він виділяє у самосвідомості особистості два аспекти: „емпіричне Я” і „чисте Я”. Розглядаючи „емпіричне Я”, У. Джемс тлумачить особистість людини як загальну суму всього того, що вона може назвати своїм. Аналіз особистості в цьому плані повинен містити:

складові елементи, що можуть бути розподілені на три класи: фізична особистість, соціальна особистість та духовна особистість;

почуття та емоції, викликані цими елементами (самооцінка);

вчинки, що спричинені цими елементами (піклування про себе та самозбереження).

Почуття та емоції характеризують особистість з боку її самооцінки, яка буває двох видів: самовдоволення і невдоволення собою, за чим стоять два протилежних класи почуттів, що пов’язані з успіхом або неуспіхом, із сприятливим або несприятливим становищем у суспільстві. Самовдоволення особистості в житті зумовлене співвідношенням реалізованих та потенційних здібностей. У. Джемс виділяв залежність самооцінки від характеру взаємовідносин індивіда з іншими людьми. Такий підхід був ідеалістичним, оскільки спілкування індивіда з іншими людьми розглядалося незалежно від реальної основи цього спілкування, тобто практичної діяльності³.

У зарубіжній психології самооцінку розглядають у структурі „Я – концепції”, яка визначається як „сукупність всіх уявлень індивіда про себе, об’єднана їх оцінкою”. Особливу увагу привертають погляди зарубіжних психологів в рамках психодинамічного напрямку. На думку З. Фрейда, в структурі особистості існує три основних структури: „ід”, „его” та „суперего”. Вчений вважав, що ці складові краще розглядати як деякі процеси, ніж як певні „структури” особистості. „Ід” походить від латинської „воно”, що позначає виключно примітивні, інстинктивні та природжені аспекти особистості. „Его”, що з латинської означає „я” – компонент психічного апарату, що відповідає за прийняття рішень. „Его” намагається виразити та задовольнити бажання „ід” у відповідності з обмеженнями, що накладаються зовнішнім світом.

„Суперего” (від лат. „super” – над та „ego” – я) – компонент особистості, що представляє інтерналізовану версію суспільних норм та стандартів поведінки. З точки зору З.Фрейда, організм людини не народжується з „суперего”. Діти повинні набути його, завдяки взаємодії з батьками, вчителями та іншими „формуючими” фігурами.

З. Фрейд розділив „суперего” на дві підсистеми: сумління та „его”-ідеал. Сумління є

здібністю до критичної самооцінки. Заохочувальний аспект „суперего” – це „его”-ідеал. Він формується з того, що батьки схвалюють або високо цінують, та призводить до становлення у індивідуума високих стандартів. Якщо мета досягнута, це викликає відчуття самоповаги. Нездатність бути на рівні „его” – ідеалу викликає втрату самоповаги та комплекс неповноцінності⁴. На думку З. Фрейда, самооцінка формується під тиском конфлікту між внутрішніми спонуканнями і зовнішніми заборонами, в силу такого постійного конфлікту адекватна самооцінка неможлива.

Неофрейдисти вважали, що особистість керується в своїй поведінці несумісними з її стрижневими мотивами вимогами соціального середовища і тому нездатна будувати адекватні оцінні судження про саму себе. Г. Саллівен простежував вплив різного роду ранніх персоніфікацій (емоційно насичених образів про себе та інших людей) на формування характеру, К. Хорні висунула припущення про значення, яке має для формування особистості спів відношення між „реальним Я” та „ідеалізованим Я”⁵. З точки зору К. Хорні, на розвиток особистості значною мірою впливають соціокультурні умови. Вона виділила дві потреби, що виникають у дитинстві:

1. потреба у задоволенні (основні біологічні потреби);
2. потреба в безпеці.

Головною, в розвитку дитини, К. Хорні вважала потребу в безпеці. У задоволенні цієї потреби дитина залежить від своїх батьків. Дитина потребує „теплої атмосфери”, що дає їй відчуття внутрішньої безпеки та свободи, дозволяє мати власні думки, виражати себе. Отримання любові призводить до підвищення впевненості у собі, в подальшому є запорукою успіху. К. Хорні зазначає: „Інші нас оцінюють не тільки за ступенем успіху, волею-неволею самооцінка прямує тим же шляхом”. Якщо потреба в безпеці не задовольняється, у дитини формується базальна тривога, яка сприяє виникненню з віком невроту⁶.

Засновник індивідуальної теорії особистості А. Адлер стверджував, що відчуття неповноцінності бере початок ще в дитинстві. Дитина переживає довгий період залежності, коли вона беззахисна, і для того, щоб вижити, повинна спиратися на батьків. Поява раннього відчуття неповноцінності свідчить про початок довготривалої боротьби за досягнення вищості над оточуючими, а також прагнення до бездоганності. Однак відчуття неповноцінності може стати надмірним. У результаті з’являється комп-

лекс неповноцінності – перебільшене відчуття власної слабкості та неспроможності.

А. Адлер розрізняв три види страждань, що виникають у дитинстві, які сприяють розвитку комплексу неповноцінності:

1. неповноцінність органів;
2. надмірна опіка;
3. відторгнення з боку батьків.

У дітей з будь-якою фізичною неповноцінністю може розвиватися відчуття психологічної неповноцінності. Діти, батьки яких приділяють їм занадто багато уваги, стають недостатньо впевненими у своїх здібностях, оскільки за них завжди все робили інші, їх непокоїть відчуття неповноцінності, тому що вони впевнені у нездатності переборювати життєві перешкоди. В свою чергу, відторгнення батьками може бути причиною також комплексу неповноцінності, адже відторгнуті діти відчувають себе небажаними. В подальшому в дитини формується недостатня впевненість у своїх здібностях бути корисним та отримати гідну оцінку від інших людей. А. Адлер вважав, що кожен з цих видів страждань у дитинстві може відігравати вирішальну роль у виникненні невротів у старшому віці⁷.

Е. Еріксон, представник епігенетичної теорії особистості, головною ознакою розвитку особистості виділив соціальний фактор. У своєму вченні він висунув положення про „ідентичність особистості” як центральну властивість людини, що сигналізує їй про нерозривний зв’язок з навколишнім світом. Ідентичність особистості виявляється у концентруванні людини на собі, в ототожненні її з соціальною групою та оточенням, у визначенні цінності людини та її соціальної ролі.

Е. Еріксон виділив вісім стадій психосоціального розвитку особистості, кожна з яких супроводжується кризою – поворотним моментом у житті індивідуума, що виникає як наслідок досягнення певного рівня психологічної зрілості та соціальних вимог, які трапляються індивідууму на цій стадії:

- 1) орально-сенсорна: базальна довіра – базальна недовіра;
- 2) м’язево-анальна: автономія – сором та сумнів;
- 3) локомоторно-генітальна: ініціативність – провина;
- 4) латентна: працелюбність – неповноцінність;
- 5) підліткова: его-ідентичність – рольове зміщення;
- 6) середня зрілість: продуктивність – застій;

7) пізня зрілість: еґо-інтеґрація – відчай.

Дослідник стверджував, що формування самосвідомості, ставлення до себе формуються ще в ранньому дитинстві – „першим соціальним досягненням немовляти є його готовність без особливої тривоги та гніву переносити зникнення матері з поля зору, оскільки вона стала для нього і внутрішньою впевненістю, і зовнішнім передбаченням. Така узгодженість, безперервність та тотожність особистого досвіду забезпечує початкове відчуття еґо-ідентичності, залежне... від „розуміння” того, що існує внутрішня популяція відчуттів та образів, які пригадуються, що тісно пов’язані з зовнішньою популяцією знайомих та передбачуваних речей, людей”. Під довірою розуміється впевненість, і з самого початку припускає взаємність; під упевненістю мається на увазі відчуття дитиною власної надійності в тому сенсі, що і інші можуть йому довіряти.

Говорячи про функцію „Еґо” у формуванні ідентичності особистості, Е. Еріксон підкреслює його соціальну природу – суспільство надає людині особливий стиль синтезу бажань, цінностей, засіб спілкування з іншими та самим собою⁸.

Біхевіористи аналізують самооцінку з точки зору теорії навчання (Бандура А., Мід Г., Скіннер Б.). А. Бандура розглядає самооцінку як опору фактору дії, він визначає самооцінку, як один з компонентів, що регулюють поведінку. Широкий спектр поведінки людини регулюється за допомогою реакцій самооцінки, які висловлюються у формі задоволення собою, гордості за свої успіхи, а також незадоволення собою і самокритики.

Прибічник когнітивної теорії особистості Дж. Келлі вважав, що самооцінка, як і оцінка особистості іншої людини, здійснюється на основі пізнання „конструктів”, що властиві кожній людині. Особистісні конструкти – це моделі та ідеї, що відображають особистісні властивості. Всі конструкти мають альтернативний характер. В них зафіксовані схожі та контрастні риси особистості. Наприклад, „добрий – поганий”, „дружній – ворожий”, „розумний – дурний”.

Людині властива велика кількість конструктів, що взаємопов’язані та підпорядковані. Від складності конструктів залежить самопізнання, оцінка себе та інших людей. Людина, яка має чітко диференційовані конструкти, легко може відрізнити себе від інших, оцінити свої та їхні особистісні властивості, передбачити свою поведінку та поведінку інших людей⁹.

У гуманістичній теорії А. Маслоу, Р. Мей, Г. Олпорт, К. Роджерс дотримувалися точки

зору, за якою образ, що складається у індивіда про самого себе, може бути неповним, спотвореним. Думки оточуючих, засвоєні з дитинства, уявлення, власні домагання, все це за певних умов складається в картину, яка не збігається з об’єктивною структурою особистості. Щоб перетворити цю картину і добитися адекватної самооцінки, потрібно змінити реальну систему відносин, в якій вона склалася, а саме змінити соціальну позицію особистості, систему її взаємин з іншими людьми, характер її діяльності.

Представники інтеракціоністського підходу Вебстер М., Кулі Ч., Мід Дж., Собічек Б. акцентують увагу на особистості, яка формується на основі досвіду, одержаного індивідом при взаємодії з іншими. Тобто самооцінка і уявлення людини про себе обумовлюються реакціями та думками інших про людину. Кулі Ч. створив теорію „Дзеркального Я”, де важливе значення має суб’єктивно інтерпретований зворотний зв’язок, що отримується від інших людей як головного джерела даних про власне „Я”. Його теорія, згідно якої уявлення людини про себе, „ідея Я”, складається під впливом оточуючих та містить три компоненти:

1. уявлення про те, яким я здаюся іншим;
2. уявлення про те, як мене оцінюють інші;
3. самооцінка, відчуття гідності або приниження.

Вчений вважав, що „ідея Я” формується вже в ранньому віці в результаті взаємодії індивіда з іншими людьми, причому важливим фактором виступають первинні групи (сім’я, однолітки і т.д.)¹⁰.

Теорія „дзеркального Я” стала базою для багатьох досліджень, що виявляли залежність „образу Я” або приватних самооцінок від думки оточуючих. Результати цих досліджень свідчили, що під впливом сприятливих суджень оточуючих самооцінка підвищується, несприятливих – знижується, причому можлива зміна самооцінки окремих якостей, що не піддавалися оцінці з боку інших.

Американський дослідник Дж. Мід, засновник інтеракціоністської (від interaction – взаємодія) теорії, вивчав формування людського „Я” в процесі реальної взаємодії індивіда з іншими людьми певних соціальних груп та в залежності від ролей, що виконуються особистістю. Дж. Мід стверджував, що самосвідомість – це процес, в основі якого практична взаємодія індивіда з іншими людьми. „Індивід пізнає себе не прямо, а тільки побічно, з приватних точок зору всієї групи, до якої він належить, оскільки він входить у свій власний досвід як „Я” або як індивід не прямо та безпосередньо, а тільки стає для себе таким

самим об'єктом, яким є для нього інші індивіди. Об'єктом для самого себе він може стати, прийнявши відношення до себе інших індивідів, в рамках тієї сумісної, узагальненої діяльності, в яку вони задіяні". Для того, щоб успішно взаємодіяти з іншими людьми необхідно передбачити реакцію партнера на ту чи іншу дію. Таким чином, рефлексія на себе представляє здібність поставити себе на місце іншого, засвоїти відношення інших до себе. Дж. Мід у своїх дослідженнях приходиться до того ж висновку, що і Ч. Кулі: індивід сприймає та оцінює себе у відповідності з тими характеристиками та цінностями, що приписують йому інші¹¹.

Представник феноменологічного підходу Н. Бранден вказує на той факт, що самооцінка, уявлення людини про себе відіграють важливу роль в розумінні людини. Він визначає самооцінку як аспект самоповаги, впевненості людини в тому, що використовувані ним методи взаємодії з дійсністю принципово правильні та відповідають вимогам реальності. Самооцінка виступає неодмінною умовою здійснення ефективної взаємодії зі світом і робить глибокий вплив на процеси мислення людини, емоції, бажання, цінності та цілі.

Канадський психотерапевт вважає, що самооцінка складається з двох взаємозалежних аспектів: самоефективності та самоповазі. Н. Бранден пише, що самоефективність (відчуття особистої ефективності) – це впевненість у функціонуванні власної психіки, у здатності мислити, у процесах, за допомогою яких індивід роздумує, вибирає, вирішує; впевненість у здатності розуміти факти реальності, що входять у сферу інтересів і потреб; когнітивна впевненість у собі.

Самоповагу (відчуття особистої гідності) психотерапевт розглядає як впевненість у своїй цінності; позитивний (стверджувальний) принцип по відношенню до права індивіда жити і бути щасливим; комфорт при доречному затвердженні своїх думок, бажань і потреб; почуття радості становить невід'ємне право індивіда¹².

Науковець вважає, що необхідність самооцінки ґрунтується на двох фактах. Перший – наше виживання і оволодіння навколишнім середовищем залежить від оптимального використання свідомості. Другий – в оптимізації мисленнєвої діяльності ключовим є питання вибору, тобто особистої відповідальності. Хоча мислення важливе для успіху в житті, ми не запрограмовані мислити автоматично – у нас є вибір: думати чи не думати, діяти раціонально або ірраціонально. Звідси і потреба в самооцінці

– необхідність знати, що ми функціонуємо відповідно до вимог життя.

У своїй праці „Шість стовпів самооцінки” Н. Брандан описує принципи, від яких залежить самооцінка:

- 1) віддавай собі звіт у своїх вчинках;
- 2) приймай себе;
- 3) відповідай за себе;
- 4) умій постояти за себе;
- 5) живи цілеспрямовано;
- 6) будь чесним з самим собою.

Крім того, канадський психотерапевт розкритикував формулу У. Джеймса, за якою самооцінка залежить від рівня домагань. Н. Бранден стверджує, якщо „самооцінка дорівнює успіху, розділеному на рівень домагань”, тоді, як вказує У. Джеймс, самооцінка не змінюється і може залишатись сталою шляхом збільшення свого успіху чи зниження свого рівня домагань. Це означає, що людина, яка ні до чого не прагне ні в роботі, ні в особистому, і досягає цього, та людина високого обов'язку і високих моральних цінностей є рівними у своїх самооцінках.

Автор не вважає це ідеєю, за допомогою якої будь-хто міг добитися успіху, звертаючи увагу на реальний світ. Люди з низькими прагненнями, про які вони навіть не задумуються і не докладають зусиль задля їх досягнення, не мають уявлення про своє психологічне благополуччя. Ставлення до наших особистих норм і цінностей (Н. Бранден не згоден з визначенням, яке дає У. Джеймс, як „домагу”), очевидно, має відношення до нашої самооцінки¹³.

Зарубіжні психологи розглядають самооцінку в основному як механізм, що забезпечує узгодженість вимог індивіда до себе із зовнішніми умовами, тобто максимальної врівноваженості особистості з навколишнім середовищем. При цьому саме соціальне середовище розуміється ними як ворожа людині. Обмеження ролі самооцінки є тільки пристосувальною функцією, яка заперечує активність особистості і функцію самооцінки як одного з механізмів, що реалізують цю активність.

У дослідженнях радянських психологів акцент робиться на вивчення та аналіз процесу формування особистості, її підструктур, розкриття механізмів формування особистості, значущою ланкою якої є самооцінка.

Самооцінка може розглядатися у вигляді усвідомлення індивідом моральних якостей особистості (Ковальов А.Г., Крутецкий В.А., Мясищев В.М., Платонов К. К.).

Проблеми становлення самосвідомості та самооцінки як її компонента розглядалися в роботах Ананьєва Б.Г., Божович Л.І., Вигот-

ського Л.С., Леонтьєва А.Н., Мерліна В.С., Рубінштейн С.Л., Століна В.В., Чеснокової І.І., Шорохової Є.В.¹⁴.

В.В. Столін виділяє три рівні побудови самосвідомості, у відповідності з цими рівнями розрізняє і одиниці самосвідомості: на рівні органічної самосвідомості має сенсорно-перцептивну природу; на рівні індивідної – сприйняття оцінки себе іншими людьми і відповідну самооцінку, свою вікову, статеву і соціальну ідентичність; на рівні особистісної – конфліктний сенс шляхом зіткнення у вчинках одних особистісних якостей з іншими, що проясняє для особистості значення її ж власних властивостей і сигналізує про це у формі емоційно-ціннісного ставлення до себе. Таким чином, за В.В. Століним, самооцінка є одиницею індивідуального рівня самосвідомості.

В.С. Мерлін виділив в структурі самосвідомості чотири компоненти, які ототожнюються з фазами розвитку самосвідомості: свідомість тотожності; свідомість „Я” як активного початку, як суб’єкта діяльності; усвідомлення своїх психічних властивостей; соціально-моральна самооцінка, здатність до якої формується в підлітковому і юнацькому віці на основі накопиченого досвіду спілкування та діяльності.

М.І. Лисіна, І.Т. Димитров, А.І. Сілвестру вивчали умови розвитку когнітивного боку самосвідомості, проте в їх роботах виділяється також афективна частина образу „Я” і вказано, що самооцінка є механізмом переробки даних уявлень на рівні афективного процесу.

Соціально-моральна самооцінка особистості залежить від правильного розуміння соціальних норм і критеріїв моральної оцінки, лише в процесі усвідомлення зовнішнього світу та, насамперед, соціального світу і в міру цього усвідомлення здійснюється найбільш повне і адекватне самоусвідомлення. Самооцінка відіграє істотну роль і в усвідомленні тотожності своєї особистості. В.С. Мерлін вказував на залежність самооцінки від оцінки досліджуваного своєю соціальною групою, від його ставлення до неї.

С.Л. Рубінштейн під самооцінкою розуміє стрижневе утворення особистості, яке будується на оцінках індивіда іншими і його оцінюванні цих інших. Самооцінка розглядається у вигляді основної структури особистості. Основу самооцінки представляють цінності, прийняті особистістю і на внутрішньоособистісному рівні визначають механізм саморегуляції поведінки. У концепції С.Л. Рубінштейн самосвідомість людини є результатом пізнання, для якого потрібно усвідомлення реальної обумовленості своїх переживань. Самосвідомість пов’язана з самооцінкою, яка суттєво обумовлена світоглядом, визначальними нормами оцінки¹⁵.

За Л.Н. Захаровою, самооцінка є „центральною утворенням особистості, через призму якого переломлюються і опосередковуються всі лінії психічного розвитку індивіда, в тому числі становлення його особистості та індивідуальності”¹⁶. Самооцінка розглядається як системне утворення, взаємопов’язане з факторами психічного розвитку, що є компонентом самосвідомості.

За Леонтьєвим О.М., самооцінка є одним з істотних умов, завдяки чому індивід стає особистістю. Вона формує у індивіда потребу відповідати рівню вимог оточуючих і відповідати рівню власних особистісних оцінок.

Зейгарник Б.В., Лурія А. Р., Рубінштейн С.Л., Соколова Е.Т., Федотова Є.О. розглядали особливості самооцінки при різних відхиленнях від нормального інтелектуального та особистісного розвитку.

І.І. Чеснокова під самооцінкою розуміла взаємодію двох сфер: емоційно-ціннісного самоставлення та сфери самопізнання. Ці сфери створюють особливе утворення самосвідомості особистості – самооцінку, яка включається в регуляцію поведінки особистості. За допомогою самооцінки відображається рівень знання особистістю себе і ставлення до себе, що є, на думку І.І. Чеснокової, необхідною внутрішньою психологічною умовою тотожності особистості, її константності.

Л.В. Бороздіна під самооцінкою розуміє наявність критичної позиції індивіда стосовно того, чим він володіє, але це не констатація наявного потенціалу, а саме його оцінка. Самооцінка є самостійним елементом структури самосвідомості.

Проведений теоретичний аналіз підходів різних вчених показав, що в рамках дослідження проблем самосвідомості, самооцінці відводиться провідна роль: вона характеризується як стрижень цього процесу, показник індивідуального рівня його розвитку, що інтегрує початок, його особистісний аспект, органічно включений в процес самосвідомості (Ананьєв Б.Г., Кон І.С., Рубінштейн С.Л. Спиркин А.Г., Столін В.В., Чамата П.Р., Чеснокова І.І.)¹⁷.

Таким чином, самооцінка є однією з форм прояву самосвідомості, оціночної складової „Я - концепції”, афективною оцінкою уявлення індивіда про самого себе, яка може володіти різною інтенсивністю, оскільки конкретні риси „образу Я” можуть викликати більш-менш сильні емоції, пов’язані з їх прийняттям або осудом. Під самооцінкою розуміється чуттєво забарвлене ставлення індивіда до окремих своїх якостей, що впливає на його поведінку, результати діяльності, взаємини з оточуючими.

Розвиток самооцінки відбувається під час усього життя людини, і „саме орієнтири для самооцінки, закладені в дитинстві, підтримуються протягом усього життя людини, а відмовитися від них надзвичайно важко”. Самооцінка містить вміння оцінити свої сили і можливості, вона дозволяє людині „приміряти” свої сили до завдань, вимог навколишнього середовища і відповідно самостійно ставити перед собою певні цілі.

Отже, поняття самооцінки, як правило, не є самостійним, воно зазвичай введено в більш широку теорію особистості або теорію „Я”. У зарубіжній психології так само прийнято розглядати самооцінку в структурі „Я – концепції”, яка визначається як сукупність всіх уявлень індивіда про себе, сполучена з їх оцінкою. Описову складову „Я – концепції” частіше називають „образом Я” або „картиною Я”; складову, пов’язану зі ставленням до себе або до окремих своїх якостей, називають самооцінкою чи прийняттям себе. Виділення описової та оціночної складових дозволяє розглядати „Я-концепцію” як сукупність установок, спрямованих на самого себе.

Таким чином, можна відзначити, що самооцінка – це ієрархічно організоване, системне утворення, всі елементи якого – структурні компоненти, форми, види, показники – розвиваються в тісній взаємодії і взаємозумовленості. Якісна специфіка кожного з них визначає логіку його розвитку, що співвідноситься з віковими та індивідуальними особливостями індивіда.

ЛІТЕРАТУРА:

- ¹ Dembo D.H. The measurement of self-esteem: Refining our methods / D. H. Dembo // Journal of Personality and Social Psychology. – 1985. - № 48. – pp. 1490-1502.
- ² Shavelson R. J., Hubner J. J., Stanton G. C. Self-concept: Validation of construct interpretations / R. J. Shavelson, J. J. Hubner, G. C. Stanton // Review of Educational Research. – 1976. – N.46. – P. 407-441.
- ³ James W. Principles of Psychology / W. James. – New York: Holt, 1890. – 712 p
- ⁴ Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Питер, 2003. – 608 с.
- ⁵ Horney K. Neurosis and Human Growth, Norton / K. Horney. – New York, 1950. – 399 p.
- ⁶ Хорни К. Невротическая личность нашего времени. Самоанализ / К. Хорни. - М.: Прогресс, 1993. – 478 с.
- ⁷ Годфруа Ж. Что такое психология / Ж. Годфруа. – М.: Мир, 1996. – 376 с.
- ⁸ Гидденс Э. Сознание, Я и социальное взаимодействие/ Э. Гидденс // Философия и общество. – 2001. – № 2 (Апр. - Июнь). – с. 35-58.
- ⁹ Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Питер, 2003. – 608 с.

¹⁰ Cooley C. H. Human Nature and the Social Order / C. H. Cooley. – New York, 1956. – 341 p.

¹¹ Mead G. H. Major Theorists of Symbolic Interactionism, 2011. – Режим доступу: <http://sobek.colorado.edu/SOC/SI/si-mead-bio.htm>

¹² Branden N. The Power of Self-Esteem / N. Branden. – Health Communications, 1992. – 401 p.

¹³ Branden N. The Six Pillars of Self-Esteem / N. Branden. – New York: Bantam books, 1995. – 392p.

¹⁴ Ананьев В. А. Основы психологии здоровья. Книга 1. Концептуальные основы психологии здоровья. – СПб.: Изд-во „Речь”, 2006. – 384 с.

¹⁵ Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. – М.: Изд-во АН СССР, 1957. – С. 262.

¹⁶ Захарова Л. Н. Личностные особенности, стили поведения и типы профессионально самоидентификации студентов педагогического вуза // Вопросы психологии. – 1998. – № 2. – С. 35 – 43.

¹⁷ Кон И.С. Открытие “Я” / И. С. Кон. – М., 1978. – С. 295 – 296.

Pavliuk Olesia. LES PRINCIPALES CONCEPTIONS THÉORIQUES ET CONCEPTUELLES POUR ÉTUDIER L'IDENTITÉ DANS LA LITTÉRATURE NATIONALE ET ÉTRANGÈRE.

Dans cette article on analyse les points de vue sur le problème de l'estime de soi et les principales conceptions théoriques des savants concernant ce phénomène. Les principales conditions qui influent sur le développement de l'identité et de l'estime de soi. L'auteur décrit les points de vue des savants sur la structure de la personnalité et le lieu de l'estime de soi. Les diverses méthodes de théories de la psychologie concernant la définition de l'estime de soi ont été examinés.

Mots-clés: *l'estime de soi, le concept de soi, la conscience, le complexe d'infériorité, l'image de soi.*

Павлюк Олеся. ОСНОВНЫЕ КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ САМООЦЕНКИ ЛИЧНОСТИ В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ.

В статье анализируются и раскрываются взгляды психологов на проблему самооценки личности и основные теоретические подходы ученых по данному феномену. Проанализированы основные условия, влияющие на развитие личности и ее самооценку. Автор изложил взгляды ученых на структуру личности и место в ней самооценки. Также были рассмотрены подходы различных теорий психологии относительно определения понятия самооценки.

Ключевые слова: *самооценка, „Я-концепция”, образ „Я”, самосознание, комплекс неполноценности.*